

L'efecte mirall en les ideologies lingüístiques dels amazics i els quítxues a Catalunya

*The mirror effect in the language ideologies
of Amazighs and Quechuas in Catalonia*

Albert BADOSA ROLDÓS

Escola d'Estudis Orientals i Africans. Universitat de Londres

Data de recepció: 31 de març de 2019

Data d'acceptació: 29 de maig de 2019

RESUM

Aquest article explora el fenomen de l'efecte mirall i la influència que té en els casos d'adopció del català com a llengua preferent i en els de manteniment de llengües d'herència, així com a factor determinant de les ideologies lingüístiques i el comportament lingüístic. L'efecte mirall és el fenomen pel qual els parlants de llengües minoritzades o no hegemòniques experimenten un canvi de representacions lingüístiques quan entren en contacte amb llengües minoritzades com el català (Cortès-Colomé *et al.*, 2016). S'han estudiat les ideologies lingüístiques de les comunitats amaziga i quítxua a l'àrea metropolitana de Barcelona —ambdues minoritzades— en relació amb l'efecte mirall. S'argumenta que l'efecte mirall és un fenomen real per a aquestes comunitats en tant que transforma les ideologies lingüístiques i el comportament lingüístic d'alguns dels seus membres. Tot i que l'estudi inicial combina les metodologies quantitativa i qualitativa, el present article se centra en les dades qualitatives. Aquestes s'han obtingut mitjançant entrevistes semiestructurades a membres d'ambdues comunitats. A banda de l'efecte mirall, també s'avaluen les ideologies lingüístiques de les comunitats susdites en relació amb les seves llengües d'herència, les seves llengües dominants i les llengües de Catalunya. Finalment, l'article proposa una descripció més detallada del fenomen de l'efecte mirall.

PARAULES CLAU: ideologies lingüístiques, llengües d'herència, llengües de la immigració, quítxua, amazic, efecte mirall.

ABSTRACT

This paper explores the mirror effect phenomenon as an influential factor in the adoption of Catalan as the preferred language and in heritage language maintenance, and also as a factor determining language ideologies and linguistic behaviour. The mirror effect is defined as the phenomenon that makes the minority language speakers experience a change in their linguistic representations when they establish contact with minority languages such as Catalan

(Cortès-Colomé, 2016). We have studied the language ideologies of the Amazigh and Quechua communities in the Barcelona metropolitan area – both of which are minoritised – in relation to the mirror effect. We argue that the mirror effect is a real phenomenon to these communities in the sense that it transforms the language ideologies and linguistic behaviour of some of their members. Even though the initial study combines quantitative and qualitative methodology, this paper focuses particularly on qualitative data. Qualitative data were obtained through semi-structured interviews with members of both communities. Along with the mirror effect, we analyse the language ideologies of the aforementioned communities in relation to their heritage languages, their dominant languages and the languages of Catalonia. Lastly, this paper proposes a new and more detailed description of the mirror effect phenomenon.

KEYWORDS: language ideologies, heritage languages, immigration languages, Quechua, Amazigh, mirror effect.

1. INTRODUCCIÓ

En un context clarament desfavorable per al català, l'aranès i la llengua de signes catalana a Catalunya, amb l'ús de les llengües en decreixement,¹ la revelació que la immersió lingüística no funciona² i la població immigrant que s'integra principalment en castellà,³ cal explorar nous factors que puguin contribuir al manteniment de les llengües locals.

1.1. *L'efecte mirall*

Fa uns anys, el Grup d'Estudis de Llengües Amenacades (GELA), de la Universitat de Barcelona, va descobrir un d'aquests factors, mentre inventariava les llengües parlades per tot Catalunya, que va anomenar *efecte mirall* (Barrieras i Monrós, 2005; Cortès-Colomé, 2016; Junyent *et al.*, 2011). Segons el GELA, l'efecte mirall és el fenomen pel qual els membres d'una comunitat, quan entren en contacte amb una comunitat minoritzada, en reben un estímul que els fa revalorar la seva herència cultural i lingüística o, fins i tot, reinterpretar els seus orígens i representacions lingüístics. Aquest fenomen seria més evident a Catalunya per les particularitats del cas català, perquè, tot i ser una llengua minoritzada, ocupa rols reservats a les llengües dominants, i és, per exemple, la llengua de l'Administració pública (Cortès-Colomé *et*

1. Vegeu les enquestes d'usos lingüístics (EULC, 2003 i 2005; EULP, 2013 i 2015).

2. Com expliquen el gran nombre d'articles en premsa i contribucions a Twitter durant els darrers anys. Per exemple, <https://www.elpuntavui.cat/opinio/article/8-articles/984542-immersio-lingueistica.html> i <https://www.vilaweb.cat/noticia/4228932/20150128/pau-vidal-durant-trenta-anys-hem-dit-veritat-immersio-linguistica.html>.

3. Segons l'informe de la Direcció General de Política Lingüística (2015: 27 i 59).

al., 2016: 276-281). El contacte dels nouvinguts amb el català es podria dir que és consegüentment inevitable.

En el cas de Catalunya, els investigadors del GELA han descobert que aquests nouvinguts revaluen la situació sociolingüística de les seves llengües d'herència i, a més, canvien el seu comportament lingüístic envers el català. Així, alguns esdevenen activistes per la llengua (la seva i/o la catalana) i adopten el català com a llengua preferent. D'altra banda, l'efecte mirall projecta la representació construïda a Catalunya a les seves societats d'origen i crea una mena de solidaritat entre comunitats minoritzades i simpatia pel multilingüisme i la diversitat lingüística i cultural (Cortès-Colomé *et al.*, 2016: 275-281).

La solidaritat entre parlants de llengües minoritzades, marginades o poc prestigioses, doncs, és un factor que pot contribuir a: *a)* l'adopció d'altres llengües minoritzades i *b)* el manteniment de llengües estigmatitzades.

El present article estudia l'efecte mirall en dues comunitats a Catalunya: la quitxua i l'amaziga. Una informant quitxua i un informant amazic ja van ser entrevistats en el primer estudi del GELA. Ambdues comunitats provenen de contextos de minorització, marginació política i econòmica, i són objecte de polítiques d'assimilació (vegeu Coronel-Molina, 2007, i King i Hornberger, 2004, per al quitxua; i Boukous, 2011, Bullock, 2014, i El Aissati, 2001, per a l'amazic). Això, juntament amb el fet que ambdues comunitats són de les més nombroses a Catalunya, esdevenen les raons principals per les quals han estat escollides per a aquest estudi.

Així, es vol demostrar que l'anomenat *efecte mirall* és un factor que modifica tant les ideologies lingüístiques com el comportament lingüístic de les comunitats quitxua i amaziga residents a Catalunya. Consegüentment, també ha de facilitar: *a)* l'adopció del català i *b)* el manteniment de les llengües amazic i quitxua. Aquest és el primer estudi que analitza l'efecte mirall amb profunditat i en comunitats lingüístiques concretes, si bé en aquest article només tractarem les dades qualitatives.

1.2. *El quitxua i l'amazic a Catalunya*

És molt difícil d'escatir quants parlants hi ha d'amazic i quitxua a Catalunya. Les raons són diverses; d'una banda, queden invisibilitzats quan es comptabilitzen com a ciutadans dels seus respectius estats nació, i de l'altra, la minorització de les seves llengües porta a l'ocultació (Comellas *et al.*, 2010). A més, el context acadèmic també és part del problema, ja que hi ha molt pocs estudis que facin referència específica a quitxues o amazics.

Malgrat tot, hi ha hagut intents de calcular el nombre de parlants de quitxua i d'amazic. El cas del quitxua és el més difícil, atès que la llengua és parlada per milions de persones de mitja dotzena d'estats diferents. A més, l'ocultació és més acusada en el cas dels pobles indígenes americans. Això se suma al fet que, amb només dos anys de residència, els ciutadans d'aquests estats ja poden obtenir la nacionalitat espanyola (Alarcón i Garzón, 2011: 45). A Catalunya hi ha aproximadament 50.000 equato-

rians, 20.000 bolivians i 20.000 peruans, pertanyents als tres estats amb més parlants de quítxua (Barrieras, 2013: 2). Així doncs, podem suposar que a Catalunya hi ha milers de parlants de quítxua, tot i que no en podem donar xifres més exactes.

Pel que fa a l'amazic, hi ha hagut intents més seriosos de comptabilitzar-ne els parlants. La immigració de nacionalitat marroquina és la més nombrosa a Catalunya, amb unes 240.000 persones (un 20 % de la immigració total). Es calcula que entre un 50 % i un 80 % dels marroquins de Catalunya tenen l'amazic com a llengua primera (L1), i que ho és d'un nombre desconegut dels 9.000 algerians residents a Catalunya. Això probablement situa l'amazic com la tercera llengua més parlada a Catalunya (Barrieras, 2013: 9-10; Lamuela, 2005).

2. MÈTODES

La metodologia de recerca resulta d'una combinació de mètodes qualitius i quantitius. Les dades quantitatives s'han obtingut mitjançant enquestes amb preguntes sobre trajectòries personals i, també, de l'estil escala de Likert. Pel que fa a les dades qualitatives, s'han aconseguit mitjançant entrevistes semiestructurades i l'observació participant en activitats culturals i lingüístiques d'ambdues comunitats. A la taula 1 es mostra la relació del nombre d'enquestes, entrevistes i observacions dels participants obtingudes per comunitat.

TAULA 1
Relació de dades quantitatives i qualitatives obtingudes per comunitat

<i>Comunitat</i>	<i>Enquestes</i>	<i>Entrevistes</i>	<i>Observació dels participants en activitats</i>
Amaziga	48	9	2
Quítxua	34	6	3

FONT: Elaboració pròpia.

En aquest article fem referència exclusivament a les entrevistes semiestructurades. Tot seguit, s'explica la convenció de nomenclatura per a cada entrevista (taula 2) i s'ofereix la llista de totes les entrevistes dutes a terme (taula 3).

TAULA 2
Convenció de nomenclatura per a les entrevistes semiestructurades

Q/A	quítxua/amazic
1/2/3...	número d'entrevista
H/D	home/dona
30/35/40...	edat arrodonida del participant

FONT: Elaboració pròpia.

TAULA 3
Llista d'entrevistes semiestructurades

A1H45	Q1D45 (Bolívia)
A2H40	Q2H45 (Perú)
A3D20	Q3D50 (Perú)
A4H20	Q4H50 (Equador)
A5D20 ⁴	Q5D40 (Perú)
A6H40	Q6H50 (Perú)
A7D40	
A8D40	
A9H40	

FONT: Elaboració pròpia.

El contacte amb els participants s'ha fet per vies diferents (Internet, associacions culturals, institucions públiques, premsa, etc.). Els perfils dels entrevistats són diversos en totes les variables, llevat de l'edat, de manera que les conclusions extretes de l'estudi representen sobretot les poblacions adultes no nascudes a Catalunya. En el cas de la comunitat amaziga, hi ha una sobrerrepresentació del món activista amazic.

La paradoxa de l'investigador és un altre biaix observat durant la recerca. L'investigador és conscient que: *a*) la seva presència i el seu bagatge cultural —sobretot, com a catalanoparlant nadiu— i *b*) la llengua en què s'ha dut a terme l'entrevista —ús preferent del català per part de l'investigador— han influït sobre les respostes i l'actitud dels participants (problematitzat a Sallabank, 2013: 60, i a Heller, Pujolar i Pietikäinen, 2017: 57-65). La posició de l'investigador ha estat clarificada i s'ha obtingut consentiment abans d'aconseguir les dades.

3. DISCUSSIÓ I RESULTATS

L'efecte mirall, és a dir, el canvi de representacions lingüístiques derivat del contacte amb el català, s'ha detectat en la majoria de participants amazics (8/9) i en una minoria de participants quítxues (2/6). A més, com es pot observar a la taula 4, la troballa o no de l'efecte mirall té una relació important amb la llengua en què s'ha dut a terme l'entrevista.

4. Dos participants: A5D20S i A5D20H.

TAULA 4
Efecte mirall i llengua de l'entrevista

Participants	Efecte mirall detectat	Llengua de l'entrevista
A1H45	sí	català
A2H40	sí	català
A3D20	sí	català
A4H20	sí	català
A5D20	no	castellà
A6H40	sí	català
A7D40	sí	castellà i català ⁵
A8D40	sí	català
A9H40	sí	català
Q1D45	no	castellà
Q2H45	no	castellà
Q3D50	no	castellà
Q4H50	no	castellà
Q5D40	sí	castellà i català
Q6H50	sí	castellà i català

FONT: Elaboració pròpia.

3.1. L'efecte mirall en els participants

Hi ha dos casos d'efecte mirall entre els quítxues. Q6H50 ja s'identificava com a quítxua i tenia una certa sensibilitat envers la seva llengua materna, sobretot com a músic. Ja a Catalunya, va notar que la situació era similar a la del quítxua i va sentir la necessitat d'aprendre català, usar-lo, promoure'l i defensar-lo com a llengua autòctona de Catalunya. A més, també promou el quítxua a l'educació pública.

[Los quechuas] se sienten identificados, y entonces hacen una comparación y dicen [...] «nos corresponde rescatar mi lengua», y se identifican [con la situación catalana].

La participant Q5D40 va tenir una experiència diferent. Abans d'arribar a Catalunya renegava de les seves arrels indígenes, i un cop aquí va adonar-se que havia de recuperar la seva identitat i cultura quítxues, empresa que encara persegueix. Igual que Q6H50, també defensa el plurilingüisme, tot i que no se sent especialment com-

5. En tots els casos de *castellà i català*, l'entrevistador ha usat el català i l'entrevistat, el castellà principalment o ambdues llengües. Els altres casos corresponen a converses monolingües.

promesa amb el català, llengua que considera «difícil d'aprendre i difícil d'integrar-s'hi». Tanmateix, se sent agraïda amb la societat catalana per haver «despertat la seva identitat»:

Q5D40: Però ara estic recuperant la meua llengua. Des que he emigrat a Catalunya que m'ho qüestionava contínuament. Estava aprenent una llengua que tot-hom defensa molt bé, perquè és la seva identitat i la seva llengua. I em preguntava per què jo no he fet res per la meua llengua i la meua identitat.

Investigador: Et refereixes al català?

Q5D40: Sí. El català és el que ha despertat la necessitat de tornar a aprendre la meua llengua i els meus costums.

Pel que fa als participants de la comunitat amaziga que han experimentat l'efecte mirall, podem dividir els seus testimonis en dos grups: els que ja tenien una certa sensibilitat cap a la seva cultura minoritzada (A2H40, A6H40, A8D40 i A9H40) i els que la van desenvolupar un cop a Catalunya (A1H45, A3D20, A4H20 i A7D40). Aquesta distinció també és vàlida per als dos participants quitxues anteriors. Participants d'ambdós grups, però, coincideixen a afirmar que el primer contacte amb l'escola marroquina, en àrab, és un xoc, d'entrada, que els fa qüestionar moltes coses:

A4H20: [L'escola] és una dificultat molt gran, i la teua part amaziga, la teua història i identitat cultural, no es veien reflectides al sistema educatiu. Llavors ja et començaves a fer les preguntes. Què soc jo?

En el primer grup, els participants ja es van començar a autoidentificar com a amazics quan van començar a estudiar a universitats marroquines i van migrar des de zones amazigues rurals a ciutats dominades per l'àrab. El seu cas mostra que la universitat, el moviment amazic i l'activisme marroquí van actuar com un desencadenant per a desenvolupar el seu compromís amb la seva llengua minoritzada. Un cop a Catalunya, l'efecte mirall s'ha manifestat envers la comunitat minoritzada d'acollida —la catalana. S'identifiquen com a amazigocatalans, usen el català com a llengua preferent i hi tenen afinitat.

A2H40: Però la consciència més forta va començar a la universitat. Allà em vaig trobar amb la fracció amaziguista. Després em vaig adonar ja aquí que ets al teu país, la teua terra i t'estan negant allò teu i t'has de rendir al discurs dominant!

En el segon grup trobem amazics que van venir a Catalunya molt joves, de nens (A3D20 i A4H20). Diuen que podrien haver desenvolupat aquesta sensibilitat si haguessin crescut al Marroc. A Catalunya, i sobretot gràcies al contacte amb altres amazics en un context català, han esdevingut defensors de la llengua i la cultura amazigues i usen el català com a llengua preferent. És interessant, però, el fet que alguns dels germans de A4H20 prefereixen el castellà i se senten espanyols i marroquins, ben al contrari que ell i el seu germà gran.

A4H20: Doncs el [germà] més gran i jo som els que parlem més en català, els que tenim vida en català, i els altres més en castellà. Amb els seus amics... en castellà. Des de [viure a] Sant Andreu, sí, perquè això ve diferenciat perquè jo estudiava a un institut que hi havia gent més catalana i ells havien estudiat en una escola amb més castellanoparlants, i això des del principi ja es va notant.

Pertany al primer grup també A1H45, un participant de l'àrea metropolitana sense estudis superiors i amb una forta consciència de classe treballadora. El seu primer contacte amb el català va ser una associació veïnal a la seva ciutat d'acollida. Allí, ràpidament va canviar les seves actituds i ideologies lingüístiques, sobretot envers l'amazic i el català. És un activista compromès amb moltes causes, entre les quals la immigració i els drets dels migrants, la defensa de la classe treballadora, i la cultura amaziga a Catalunya. L'efecte mirall podria ser el desencadenant o, simplement, una part de la seva militància.

A1H45: Utilitzo català a l'associació de Cornellà. Alguna gent el parla. Són castellanoparlants. No hi ha classe treballadora catalanoparlant, tots parlen castellà. La gent amb qui parlo català són classe mitjana: joves, estudiants...

Finalment trobem el cas de A7D40, el més diferent. Aquesta participant pertany a una família urbana arabitzada de classe mitjana-alta que va deixar de transmetre l'amazic. Ella és l'únic membre de la família que viu a Catalunya i que vol recuperar la seva identitat i costums tradicionals. Un cop establerta a Barcelona, va decidir començar a identificar-se com a berber. Està aprenent català i hi té bones actituds, ja que el considera la llengua autòctona de Catalunya.

A7D40: He empezado a hacerlo hace poco tiempo. Cuando me preguntan digo «mis orígenes son bereberes, pero soy de Marruecos». Hace poco tiempo. En mi familia me toman como una loca.

Els amazics que han experimentat l'efecte mirall i en són conscients perceben que els catalans també s'identifiquen amb els amazics quan en coneixen el cas, com un efecte paral·lel. Tot i això, A2H40 i A8D40 critiquen la manca d'empatia de les institucions catalanes i denuncien el tractament de l'amazic com una llengua marginada, malgrat que és la tercera llengua de Catalunya. Així mateix, se senten orgullosos i agraïts de tots els passos fets cap al reconeixement de la seva llengua a Catalunya.

A8D40: O sigui que aquí es reconeix que la majoria de marroquins són amazics i que l'amazic és la tercera llengua més parlada de Catalunya, però a la pràctica el suport que reben la llengua i la cultura amazigues no es corresponen amb aquesta realitat.

Els dos participants qúitxues, Q5D40 i Q6H50, també es queixen de la falta d'interès per incorporar i visibilitzar les llengües d'herència, tot i que el segon admet la dificultat de gestionar una diversitat lingüística de més de tres-centes llengües.

Q6H50: [Sobre la visibilització del qúitxua a Catalunya] Hay mucho más trabajo que hacer. Si tuviéramos más ayuda y compromiso de las entidades oficiales haríamos más cosa. Vamos ganando espacio.

Un participant amazic i una participant qúitxua van més enllà de la lluita per la llengua, la cultura i la identitat. Tant A1H45 com Q5D40 pensen que aquesta lluita està intrínsecament lligada amb altres causes més o menys relacionades, que també tenen a veure amb la minorització o la discriminació. Això posa en relació l'efecte mirall amb altres camps, a més del sociolingüístic.

Investigador: Què creus que podem fer perquè català i amazic deixin d'estar discriminades?

A1H45: Lluitar. Lluitar i lluitar. Depèn de nosaltres, hem de fer-hi alguna cosa. S'ha de lluitar. Per les llengües i per altres coses també.

Investigador: Dius que hi ha discriminació cap als sud-americans.

Q5D40: No només els sud-americans, a molta gent! A altres immigrants també. Als del Magreb per exemple més i tot! Sobretot perquè les dones van més tapades, i perquè tenen accent. No és el mateix el feminisme racialitzat que el feminisme blanc. Tot té a veure amb la discriminació. Jo soc conscient que una dona negra és més discriminada que jo. Això és una de les coses que he après aquí.

Les taules 5 i 6 resumeixen el procés d'afectació de l'efecte mirall en cadascun dels participants.

TAULA 5
Efecte mirall en els participants qúitxues

<i>Participants</i>	<i>Abans d'emigrar a Catalunya</i>	<i>Després d'emigrar a Catalunya</i>
Q5D40	Sensibilitat cap a la identitat qúitxua.	Activisme cultural qúitxua. Sensibilitat cap al català. Identificació amb els catalans.
Q6H50	Negació de la identitat qúitxua.	Redescobriment de la pròpia identitat qúitxua. Identificació parcial amb els catalans. Activisme contra diferents tipus de discriminació.

FONT: Elaboració pròpia.

TAULA 6
Efecte mirall en els participants amazics

<i>Participants</i>	<i>Abans d'emigrar a Catalunya</i>	<i>Després d'emigrar a Catalunya</i>
A2H40 A6H40 A8D40 A9H40	Sensibilitat i activisme.	Identificació amb els catalans. Identitat catalanoamaziga. Català com a llengua preferent. Activisme amazic.
A1H45 A3D20 A4H20	Neutralitat cap a la identitat amaziga.	Descobriment i identificació amb la identitat amaziga. Mateixos efectes que en la casella anterior.
A7D40	Sensibilitat, però no compromís; identitat amagada.	Exploració i identificació amb la identitat amaziga. Certa identificació i sensibilitat amb els catalans.

FONT: Elaboració pròpia.

Pel que fa al manteniment de les llengües, la situació del quítxua i la de l'amazic són completament diferents. Tots els participants adults que tenen fills dins la comunitat amaziga transmeten l'amazic als fills, mentre que cap adult de la comunitat quítxua no parla més quítxua que castellà amb els fills. Analitzant les entrevistes, es pot deduir que l'efecte mirall contribueix al manteniment de l'amazic com a llengua d'herència, però no hi ha dades significatives pel que fa a la transmissió del quítxua. Només hi ha un participant quítxua amb fills que hagi experimentat l'efecte mirall, i els altres quatre participants quítxues, tots amb fills, parlen molt majoritàriament en castellà amb els fills, tot i que alguns assenyalen intents de transmetre el quítxua que han topat amb el rebuig dels fills.

Q3D50: En mi casa hablo quechua pero mis hijos no lo entienden. Bueno, sí entienden algo pero no quieren hablar.

Investigador: Crees que [els teus fills] tienen vergüenza de hablarlo?

Q3D50: Sí, por vergüenza. Cuando les hablo en quechua me dicen «mamá, ¡qué haces!». Dice que no entiende nada, y que hablar quechua es mucho trabajo.

A8D40: Amb els fills hi parlo en amazic. Sempre em responen en amazic, excepte si hi ha algun terme concret que no coneixen.

Ara bé, la mateixa participant reconeix que la segona generació no usa l'amazic entre els membres de la comunitat d'herència.

A8D40: Amb els pares es parla en amazic. Però sí que he notat que entre els joves es parlen en castellà o català. Bé, és el que fan els meus fills, entre ells parlen en català, mai no es parlen en amazic.

El manteniment de les llengües d'herència no ha estat entre els objectius principals de la recerca, i seria convenient ampliar-la en aquest camp.

3.2. Factors que influeixen sobre l'efecte mirall

Tots els testimonis anteriors evidencien la presència i la influència de l'efecte mirall en els discursos dels participants, si bé cadascú l'experimenta d'una manera diferent. Durant la recerca, s'han identificat diversos factors comuns en molts participants que repercuteixen sobre l'experimentació de l'efecte mirall, i el faciliten o el dificulten. Els factors més importants que s'han detectat són els següents:

a) *La classe social.* La vida de la classe treballadora a Catalunya —molt especialment, a l'àrea metropolitana, on s'ha dut a terme la recerca— transcorre majoritàriament en castellà (Pujolar, 2009: 95). Cap contacte fora d'una àrea perifèrica de classe treballadora no pot significar un contacte amb el català. A més, les jornades de feina llargues impedeixen dedicar el temps a altres activitats, com el lleure, l'associacionisme o l'aprenentatge de llengües. Aquest argument de la manca de temps ha estat esgrimit per molts participants.

Q4H50: Cree que el factor tiempo ha influido [en les oportunitats per aprendre i usar català]?

Eso, el tiempo. El trabajo.

b) *L'accés al català.* Aquest aspecte, que està molt relacionat amb l'anterior, és clau perquè s'activi l'efecte mirall i hi hagi la possibilitat d'aprendre'l. Això va ser crucial per a A1H45 —que va aprendre i usa el català a l'associació de Cornellà on ha estat vinculat des que va arribar—, però inexistent per a A5D20 (sense efecte mirall).

A5D20: [Sobre les llengües que parla en el sistema educatiu i en el dia a dia] Castellano sólo. Bueno ahora en la universidad hay alguien que habla catalán.

[...]

Investigador: Y hablas catalán en la uni.

A5D20: Sí, porque fuera de la uni, NADA (riu).

c) *El marc històric.* La història experimentada pel poble quítxua (colonització i hispanització) i la viscuda pel poble amazic (arabització, islamització, colonització) responen a processos diferents, amb molts punts en comú però també moltes diferències. La primera es mou en una dicotomia indígena-blanc / no indígena en un estat nació en què la identitat té a veure amb la raça més que no pas amb la cultura. En canvi, la segona, el cas amazic, respon a un enfrontament nacional més clàssic —minoría nacional emmarcada en un estat nació homogeneïtzador— dins el marc de l'estat nació, on el concepte de raça no és central. Així, les semblances entre el cas català i

l'amazic facilitarien els paral·lelismes que provoquen l'efecte mirall, mentre que la racialització interioritzada dels quítxues els allunya de les poblacions europees.

d) El marc mental (o geogràfic, sociopolític i històric, relacionat amb el punt anterior). Per als amazics, és comú parlar sobre Catalunya com un subjecte sociopolític al Mediterrani, mentre que per als quítxues es tendeix més a considerar-la una regió d'Espanya (país d'Europa). Aquests marcs mentals, basats en les concepcions i les distàncies amb el país d'origen, varien d'un individu a un altre i en poden determinar la visió sociolingüística.

També s'han detectat factors particulars de cada comunitat en concret, que poden ajudar a entendre les diferències importants entre quítxues i amazics pel que fa a l'efecte mirall, però també quant a les ideologies lingüístiques.

Els factors que faciliten (*a*) o dificulten (*b*) l'efecte mirall en els amazics són els següents:

a) La primavera amaziga. El recent moviment amazic està canviant la identitat, les ideologies i les representacions lingüístiques dels amazics per tot el nord d'Àfrica (Maddy-Weitzman, 2012). Tenir una identitat principalment amaziga sembla que és garantia d'experimentar l'efecte mirall, entès com una reconceptualització o descobriment del fenomen minoritari local fruit d'una transposició de la consciència minoritària d'origen. De fet, és el cas de tots els participants que formen part d'associacions amazigues i usen el català com a llengua preferent.

b) L'arabització i la islamització. L'arabització dels amazics —molt forta en àrees urbanes de la costa— i la islamització, fins al punt que la religió esdevé el pilar principal de la identitat (El Aissati, 2001), dificulten l'experimentació de l'efecte mirall.

I els factors que dificulten l'efecte mirall en la comunitat quítxua són aquests:

a) La racialització. L'estigmatització, el complex racial i la mentalitat d'herència colonial de ser diferent dificulten molt la identificació amb els catalans, en una dicotomia que oposa «europeus blancs privilegiats» amb «indígenes racialitzats i discriminats» (Dijk, 2005). També està relacionat amb el factor *marc mental* anterior.

b) La llengua dominant comuna. El fet que el castellà sigui la llengua dominant del català i el quítxua situa els quítxues en una posició còmoda a Catalunya (Huguet i Janés, 2008), atès que ja coneixen la llengua dominant, i contribueix a la minorització del català, que requereix un esforç extra per a ser après (Comellas, 2006: 424). Saber castellà abans que català és un factor preventiu per a l'aprenentatge del segon, també reconegut pels amazics.

3.3. Cap a una nova comprensió de l'efecte mirall

Quan s'ha investigat la possible identificació d'una minoria migrant (quítxua i amaziga) amb la comunitat minoritzada del país receptor (catalana) s'ha trobat que:

a) tots els participants han comparat ambdues situacions en algun moment de les seves trajectòries vitals —país d'origen amb país de destinació— i b) tots els participants en algun moment han interpretat els paral·lelismes a través de la situació sociolingüística del seu país d'origen. Aquest segon fenomen és anomenat *transposició* per Larrea (2017: 137).

D'acord amb l'anàlisi de les dades qualitatives, s'ha desenvolupat una escala de tres fases per a definir l'efecte mirall:

1. Identificació de paral·lelismes entre la situació sociolingüística del país d'acollida (Catalunya) i la del país d'origen. Transposició unidireccional.
2. Canvi de *representacions* i *ideologies* lingüístiques en el terreny del *món ideològic* (Fishman, 1991: 114). Transposició bidireccional.
3. Canvi de *pràctiques* lingüístiques. *Acció*, compromís i activisme lingüístics i culturals. Transposició bidireccional.

La *fase 0* és comuna a tots els individus pertanyents a una comunitat minoritzada; només pressuposa l'establiment de paral·lelismes entre ambdues comunitats minoritzades i la interpretació de la situació sociolingüística de la societat d'acollida a través de la matriu sociolingüística de la comunitat d'origen —*transposició*.

La *fase 1* implica un canvi ideològic, però no pas compromís; cap acció no respon al canvi d'ideologies i representacions lingüístiques. Són casos potencials d'efecte mirall, dificultats per diversos factors. Es troba en aquesta fase, per exemple, el participant Q4H50, que era professor de quítxua a l'Equador. Un cop a Catalunya, ha estat treballant en feines poc qualificades. Troba paral·lelismes amb la situació catalana, ha après una mica de català i li agradaria parlar-lo més, tot i que no el fa servir. Voldria implementar elements de la política lingüística catalana a l'Equador i ser actiu en associacions culturals quítxues. Els participants Q1D45 i Q2H45, sensibles a la seva identitat quítxua, també pertanyerien a aquesta fase.

Només podem parlar d'efecte mirall a la *fase 2*. Aquesta fase implica: a) una transposició bidireccional, per la qual la situació sociolingüística al país d'acollida modifica el marc sociolingüístic adquirit a la societat d'origen i/o al revés —cas del primer grup d'amazics—, amb un aprenentatge compartit d'ambdues situacions de minorització, i, també, b) compromís i acció, que significa un canvi en les ideologies lingüístiques però alhora en les pràctiques lingüístiques —com, per exemple, les mudes lingüístiques (Pujolar i Puigdevall, 2015). Els diversos casos d'efecte mirall analitzats anteriorment es poden situar en aquesta fase, amb diferències respecte a la direccionalitat de la transposició, però tots amb efectes bidireccionals.

Com s'ha vist, l'efecte mirall determina les ideologies lingüístiques dels individus afectats. En aquest article no hem pogut desenvolupar les ideologies lingüístiques de les comunitats quítxua i amaziga analitzades a l'estudi original. La taula 7 resumeix la manera com l'efecte mirall determina les ideologies lingüístiques.

TAULA 7
L'efecte mirall com a determinant de les ideologies lingüístiques

	<i>No hi ha efecte mirall</i>	<i>Hi ha efecte mirall</i>
Amazics	<p>El castellà com a llengua preferent, i un cert coneixement del català.</p> <p>Percepció del català com a útil per al mercat laboral i l'educació.</p> <p>Identitat marroquina-espanyola.</p> <p>A vegades, identitat musulmana.</p> <p>Importància de l'àrab.</p> <p>Indiferència envers les llengües minoritzades, que són considerades poc útils.</p>	<p>El català com a llengua preferent.</p> <p>Preferència pel català per sobre del castellà, amb un alt coneixement d'ambdues llengües.</p> <p>Identitat catalanoamaziga.</p> <p>Activisme amazic i defensa de les minories lingüístiques i culturals i del plurilingüisme. «Totes les llengües són iguals».</p>
Quítxues	<p>Monolingüisme castellà.</p> <p>Identitat segons l'estat nació.</p> <p>Ideologies lingüístiques negatives o neutrals envers el català, que és vist com una barrera o dificultat, tot i que s'accepta la importància que té per al mercat laboral.</p> <p>El quítxua com a llengua autèntica (Woolard, 2008), important només per a la identitat i la tradició.</p>	<p>Cert coneixement de català, però poc ús.</p> <p>El català com a llengua autèntica i el castellà com a llengua anònima (Woolard, 2008).</p> <p>Certa defensa del plurilingüisme.</p> <p>Activisme quítxua.</p> <p>Identitat catalanoquítxua.</p>

FONT: Elaboració pròpia.

4. CONCLUSIONS

S'ha demostrat que l'efecte mirall és un fenomen força comú i complex que influeix i determina les representacions, ideologies, actituds i pràctiques lingüístiques d'una certa part dels catalans. Hem concretat la definició i descripció de l'efecte mirall i del seu procés d'afectació en tres fases, procés que és experimentat de manera diferent segons: *a)* la comunitat d'origen i els factors relacionats, i *b)* la trajectòria vital de cada individu. Podem suposar, a falta d'estudis en altres comunitats d'acollida, que les societats de destinació també hi influeixen.

Aquest estudi és el primer que analitza l'efecte mirall en comunitats particulars i no en individus. De cara a nous estudis, seria interessant replicar aquest estudi tant en noves comunitats migrades a Catalunya com a altres països d'acollida amb situacions de minorització.

L'efecte mirall és un factor que contribueix a preservar la diversitat lingüística: facilita l'adopció del català entre els migrants i el manteniment de les seves llengües d'herència —en el cas amazic—, i fomenta una ideologia lingüística favorable a la diversitat i al multilingüisme —en ambdós casos.

Som en un context internacional en què les llengües d'herència, així com les minoritzades, estan amenaçades per les tendències homogeneïtzadores dels estats nació

—especialment, en les àrees urbanes. Les llengües d'herència poden ser una nova oportunitat per a desafiar les polítiques i els processos homogeneïtzadors vinculats als estats nació en aquesta era *glocal* (Bastardas, 1996: 129; Boix-Fuster, ed., 2015: capítol 7). El manteniment del català, però també del quitxua i l'amazic a Catalunya, són part d'aquesta oportunitat. L'efecte mirall —o, dit d'una altra manera, la solidaritat entre comunitats minoritzades— pot contribuir a sortir-se'n en relació amb aquest gran desafiament contracorrent que és la desaparició massiva de llengües.

5. AGRAÏMENTS

Voldria agrair de tot cor a cadascun dels participants i institucions culturals —en especial, la Casa Amaziga i el Centre Rimasun— de cada comunitat el fet d'haver col·laborat de molt bon grat en la recerca.

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

- ALARCÓN, A.; GARZÓN, L. (2011). *Language, migration and social mobility in Catalonia*. Leiden; Boston: Brill.
- BARRIERAS, M. (2013). «La cruïlla del multilingüisme: les llengües dels catalans al segle XXI». *Revista de la Càtedra sobre Diversitat Social* [en línia], núm. 3. <https://www.upf.edu/diversia/_pdf/Llengues_a_Catalunya.pdf> [Consulta: 20 febrer 2020].
- BARRIERAS, M.; MONRÓS, E. (2005). «Les llengües a Catalunya». A: JUNYENT, M. C. (ed.). *Les llengües a Catalunya: Quantes llengües s'hi parlen?* Barcelona: Octaedro, p. 15-40.
- BASTARDAS, A. (1996). *Ecologia de les llengües: Medi, contactes i dinàmica sociolingüística*. Barcelona: Proa.
- BOIX-FUSTER, E. (ed.) (2015). *Urban diversities and language policies in medium-sized linguistic communities*. Bristol: Multilingual Matters.
- BOUKOUS, A. (2011). *Revitalizing the Amazigh language: Stakes, challenges, and strategies*. Rabat: Publication de l'Institut Royal de la Culture Amazighe. (Série Traduction; 24)
- BULLOCK, S. (2014). *Language ideologies in Morocco* [en línia]. New London: Connecticut College. (Anthropology Department Honors Papers; 11) <<https://digitalcommons.conncoll.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1007&context=anthrohp>> [Consulta: 20 febrer 2020].
- COMELLAS, P. (2006). «Idees entorn de les llengües a l'escola: representacions lingüístiques a l'ensenyament secundari obligatori públic de Barcelona». *Treballs de Sociolingüística Catalana* [en línia], núm. 20 (2009), p. 417-434. <http://revistes.iec.cat/index.php/TSC/article/view/5791/pdf_257> [Consulta: 20 febrer 2020].
- COMELLAS, P. [et al.] (2010). «Descobrir les llengües de la immigració: ocultació, prejudicis i altres malentesos». *Llengua, Societat i Comunicació* [en línia], núm. 8, p. 54-62. <<http://revistes.ub.edu/index.php/LSC/article/view/3310>> [Consulta: 20 febrer 2020].
- CORONEL-MOLINA, S. (2007). *Language policy and planning, and language ideologies in Peru: The case of Cuzco's High Academy of the Quechua Language (Qheswa simi hamut' ana kuraq suntur)*. Tesis doctoral. Universitat de Pennsilvània.

- CORTÈS-COLOMÉ, M.; BARRIERAS, M.; COMELLAS, P. (2016). «Changes in immigrant individuals' language attitudes through contact with Catalan: the mirror effect». *Language Awareness* [en línia], vol. 25, núm. 4, p. 272-289. <<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09658416.2016.1212868?tab=permissions&scroll=top&>> [Consulta: 20 febrer 2020].
- DIJK, T. A. van (2005). *Racism and discourse in Spain and Latin America*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- DIRECCIÓ GENERAL DE POLÍTICA LINGÜÍSTICA (2015). *Informe de política lingüística 2015* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. <<https://llengua.gencat.cat/web/.content/documents/informepl/arxiu/IPL-2015.pdf>> [Consulta: 20 febrer 2020].
- EL AISSATI, A. (2001). «Ethnic identity, language shift and the Amazigh voice in Morocco and Algeria». *Race, Gender and Class*, vol. 8, núm. 3, p. 57-69.
- FISHMAN, J. (1991). *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.
- HELLER, M.; PUJOLAR, J.; PIETIKÄINEN, S. (2017). *Critical sociolinguistic research methods: Studying language issues that matter*. Londres: Routledge.
- HUGUET, A.; JANÉS, J. (2008). «Mother tongue as a determining variable in language attitudes. The case of immigrant Latin American students in Spain». *Language and International Communication*, vol. 8, núm. 4, p. 246-260.
- INSTITUT D'ESTADÍSTICA DE CATALUNYA (2005). *Estadística d'usos lingüístics de Catalunya 2003 (EULC 2003)* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. <<http://llengua.gencat.cat/permalink/3b59c861-537b-11e4-8f3f-000c29cdf219>>.
- (2015). *Enquesta d'usos lingüístics de la població 2013 (EULP 2013)* [en línia]. Barcelona: Generalitat de Catalunya. <<https://www.idescat.cat/cat/idescat/publicacions/cataleg/pdfdocs/eulp2013.pdf>> [Consulta: 20 febrer 2020].
- JUNYENT, M. C. [et al.] (2011). «Canvi de representacions lingüístiques de parlants al·loglots per contacte amb la situació lingüística catalana». A: *Recerca i immigració III*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar Social i Família. Direcció General per a la Immigració, p. 93-109.
- KING, K. A.; HORNBERGER, N. (2004). *Quechua sociolinguistics*. Berlín: Mouton de Gruyter.
- LAMUELA, X. (2005). *El berber: Estudi comparatiu entre la gramàtica del català i la del berber o amazig*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Benestar i Família.
- LARREA, I. (2017). *Les actituds lingüístiques dels immigrants panjabis adults a Catalunya* [en línia]. Tesi doctoral. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. <<https://www.tdx.cat/handle/10803/402437>> [Consulta: 20 febrer 2020].
- MADDY-WEITZMAN, B. (2012). «Arabization and its discontents: the rise of the Amazigh movement in North Africa». *The Journal of the Middle East and Africa*, vol. 3, núm. 2, p. 109-135.
- PUJOLAR, J. (2009). «Immigration in Catalonia: marking territory through language». A: BAYNHAM, M.; COLLINS, J.; SLEMBROUK, S. (ed.). *Globalization and language contact: spatiotemporal scales, migration flows, and communicative practices*. Londres: Continuum.
- PUJOLAR, J.; PUIGDEVALL, M. (2015). «Linguistic 'mudes': how to become a new speaker in Catalonia». *International Journal of the Sociology of Language* [en línia], núm. 231,

p. 167-187. <<https://www.degruyter.com/view/j/ijsl.2015.2015.issue-231/ijsl-2014-0037/ijsl-2014-0037.xml>> [Consulta: 20 febrer 2020].

SALLABANK, J. (2013). *Attitudes to endangered languages: Identities and policies*. Cambridge: Cambridge University Press.

WOOLARD, K. (2008). «Language and identity choice in Catalonia: the interplay of contrasting ideologies of linguistic authority». A: SÜSELBECK, K.; MÜHLSCHLEGEL, U.; MASSON, P. (ed.). *Lengua, nación e identidad: La regulación del plurilingüismo en España y América Latina*. Frankfurt am Main: Vervuert; Madrid: Iberoamericana, p. 303-323.